

ΝΕΡΟ

17 Ιουνίου 2017

ΝΑ ΕΙΣΑΙ ΣΑΝ ΤΟ ΝΕΡΟ, ΦΙΛΕ ΜΟΥ!

Το νερό είναι η αρχή των πάντων. Έτσι το είπε ο Θαλής, ο Μπρους Λι το μετέτρεψε σε φιλοσοφία αγώνα, ο Ηράκλειτος υπενθύμισε ότι δεν μπαίνει κανείς δύο φορές στο ίδιο ποτάμι, ο Λουκρήτιος μίλησε για τη διαρκή μεταμόρφωση του νερού. Όμως το νερό είναι ταυτόχρονα και πεδίο μάχης· ίσως το αρχαιότερο. Όσοι κάθονται γύρω από αυτό το τραπέζι – μια υδρογεωλόγος, μια ακτιβίστρια του δικαιώματος στο νερό, ένας πρωτοπόρος του οικολογικού κινήματος και τρεις καλλιτέχνες – κοιτάζουν το νερό από διαφορετικές μεριές, αλλά όλοι βλέπουν το ίδιο: έναν κόσμο όπου το νερό δεν μπορεί πια να ρέει ελεύθερα.

Μια ακτιβίστρια, αφηγούμενη το δικό της ταξίδι, λέει «είμαι σαν το νερό». Μια ζωή που τραβάει από την αρχιτεκτονική τοπίου ως την καμπάνια για το δικαίωμα στο νερό. Στην αρχή του δρόμου είναι η ανακάλυψη των ρεμάτων και των πηγών της Κωνσταντινούπολης· στη μέση, η κατανόηση του πώς ο πολεοδομικός σχεδιασμός κάνει το νερό αόρατο· στο τέλος, η συμμετοχή στο διεθνές κίνημα υδρικής δικαιοσύνης. Όταν στην Κωνσταντινούπολη γίνονται διακοπές νερού, η ιδέα του νερού ως δικαιώματος γίνεται απτή. Στη Βολιβία ξεσπούν πόλεμοι νερού, στη Νότια Αφρική οι βρύσες γίνονται προπληρωμένες, στην Ιρλανδία ο κόσμος βγαίνει στους δρόμους ενάντια στους λογαριασμούς νερού. Πρόκειται για ένα παγκόσμιο κύμα, αλλά στην Τουρκία δεν συζητείται ακόμα αρκετά.

Έτσι γεννιέται η Καμπάνια για το Δικαίωμα στο Νερό. Στην αρχή ξεκινά με το αίτημα της αναγνώρισης του νερού ως θεμελιώδους ανθρώπινου δικαιώματος. Η αναγνώριση του νερού ως ανθρώπινου δικαιώματος από τον ΟΗΕ το 2010 είναι μια κατάκτηση, αλλά μια κατάκτηση που έμεινε στο χαρτί. Γιατί την ίδια εποχή επιταχύνεται η εμπορευματοποίηση του νερού, ιδιωτικοποιούνται τα δημοτικά νερά, η βιομηχανία εμφιαλωμένου νερού αυξάνεται γεωμετρικά. Και ένα ερώτημα αιωρείται:

«Το νερό έχει δικαίωμα να ρέει. Μιλάμε για το δικαίωμα των ανθρώπων στο νερό αλλά δεν μιλάμε για το δικαίωμα του ίδιου του νερού. Γιατί να μην ρέει ελεύθερα ένα ρέμα;»

Το δικαίωμα στο νερό δεν είναι μόνο ανθρώπινη έννοια· έχει και το ίδιο το νερό δικό του δικαίωμα. Να ρέει ελεύθερα, να βρίσκει τον δρόμο του, να περιπλανιέται στο υπέδαφος, να φτάνει στη θάλασσα. Όσο το φυλακίζουμε σε σωλήνες, φράγματα, μπουκάλια και κανάλια, τόσο φράζουμε στην πραγματικότητα τις δικές μας φλέβες. Η εγγραφή των δικαιωμάτων της φύσης στο σύνταγμα της Βολιβίας, η έννοια της Pacha Mama στο Εκουαδόρ – είναι σήματα από μακρινές γεωγραφίες αλλά αναζητούν απάντηση στο ίδιο ερώτημα: μπορεί το νερό να ανήκει σε κάποιον; Στην Ιταλία ένα δημοψήφισμα σταμάτησε την ιδιωτικοποίηση του νερού. Στην Ελλάδα, στην Ιρλανδία, παντού οι άνθρωποι αντιστέκονται στην εμπορευματοποίηση του νερού. Όμως στην Τουρκία αυτή η συζήτηση δεν έχει ακόμα στηριχθεί σε αρκετά ευρύ έδαφος. Ο ακτιβισμός για το δικαίωμα στο νερό μένει σαν χώρος εξειδίκευσης μέσα στο οικολογικό κίνημα· κι όμως κάθε σταγόνα που τρέχει από τη βρύση είναι πολιτική.

ΚΟΙΛΑΔΕΣ ΣΕ ΕΞΕΓΕΡΣΗ

Από τον Εύξεινο Πόντο υψώνεται μια φωνή. Η ιστορία του αγώνα ενάντια στα υδροηλεκτρικά στις κοιλάδες του Αρχάβι είναι, στην ουσία, μια ιστορία μετάφρασης. Από τη μια πλευρά υπάρχει η γλώσσα των ακτιβιστών που έρχονται από την Κωνσταντινούπολη και την Άγκυρα – δίκαιο, μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων, δικαστικές αποφάσεις, μετρήσεις διατομής, οικολογική παροχή. Από την άλλη υπάρχει η γλώσσα των χωρικών: ρέμα, φάρι, φουντούκι, τσάι, μέλισσα, χώμα. Το να μεταφράζεις ανάμεσά τους είναι ίσως το πιο δύσκολο κομμάτι του αγώνα. Όμως αυτή η μετάφραση δεν είναι μονόδρομη· οι χωρικές γυναίκες μεταφράζουν και αυτές τη γνώση τους, τα σώματά τους, τις φωνές τους στη γλώσσα του ακτιβισμού. Και ενίοτε η πιο αποτελεσματική μετάφραση είναι μια γυναίκα που ξαπλώνει μπροστά στην μπουλντόζα.

Όταν η ραδιενέργεια του Τσερνομπίλ έπεσε στον Εύξεινο Πόντο, μια ολόκληρη γενιά γνώρισε τον καρκίνο. Το αόρατο δηλητήριο που κατακάθισε στα φύλλα του τσαγιού, στα φουντούκια, στο χώμα, επέστρεψε χρόνια αργότερα ως αρρώστια. Όμως αυτή η εμπειρία δίδαξε και κάτι άλλο: το περιβαλλοντικό ζήτημα περνά από το σώμα. Η καταστροφή που επιφέρει ένα υδροηλεκτρικό μοιάζει με μετάσταση. Δεν καταρρέει ένα μόνο όργανο, αλλά ολόκληρο το σύστημα. Όταν τοποθετούνται σωλήνες σε ένα ρέμα, δεν σταματάει μόνο το νερό· φεύγει το φάρι, στεγνώνει ο κήπος, λιγστεύει η μέλισσα, μειώνεται η σοδειά του φουντουκιού, οι νέοι μεταναστεύουν από το χωριό. Και όταν οι γυναίκες ξαπλώνουν μπροστά στην μπουλντόζα, δεν ξαπλώνουν μόνο για ένα ρέμα, αλλά για έναν ολόκληρο τρόπο ζωής.

Φοράνε μάσκες γερακιού – είναι ταυτόχρονα σύμβολο αντίστασης και τρόπος να μιλά κανείς ως η ίδια η φύση. Όταν ήρθε η εταιρεία MNG, η Χαββά Άνα στάθηκε μπροστά στην μπουλντόζα. Έμαθαν το δίκαιο, έμαθαν τη μέτρηση της διατομής, αποστήθισαν τις τιμές της οικολογικής παροχής, πήγαν στα δικαστήρια. Δεν ήταν αυτός ο σκοπός της ζωής τους· αλλά ο αγώνας μεταφέρει τον άνθρωπο σε μέρη που δεν περιμένει. Μετά την τρίτη, τέταρτη συζήτηση, αρχίζεις να σκέφτεσαι μόνος σου: «αν με καλέσουν κι εμένα, να πάω να τα πω εγώ, όταν δεν μπορεί να έρθει ο Ογούζ ο δάσκαλος». Άραγε στο χωριό, κάτω από τους θάμνους του τσαγιού, μπορεί να γίνει κάτι ανάλογο;

«Δεν χρειάζεται να είσαι το θύμα κάποιου πράγματος για να ασχοληθείς με ένα οικολογικό ζήτημα. Εδώ σημασία έχει ότι το θύμα είναι παγκόσμιο. Πρέπει να υπογραμμίσουμε την αλήθεια ότι ο καθένας έχει δικαίωμα λόγου σε κάθε ζήτημα και να απορρίψουμε, να μη δεχτούμε τη χρήση αυτής της αλήθειας με τον αντίθετο τρόπο.»

Και το Τσεράλτεπε. Στην κορυφή των κοιλάδων όπου δίνεται ο αγώνας ενάντια στα υδροηλεκτρικά – το σημείο όπου σχεδιάζεται να ανοίξουν δεξαμενές κυανίου. Αν ξεκινήσει η τεράστια εκμετάλλευση μεταλλείου σαράντα χιλιομέτρων σε διάμετρο, ακόμα και η συζήτηση για τα υδροηλεκτρικά θα μοιάζει αθώα. Γιατί το κυάνιο θα διαχυθεί από το σημείο εκκίνησης των υπόγειων υδάτων. Σαν φάρμακο που δίνεται ενδοφλέβια, θα διατρέξει το σώμα από το δάχτυλο του ποδιού ως τον εγκέφαλο. Είτε ρέει είτε δεν ρέει το ρέμα, θα είναι ήδη δηλητηριασμένο. Όλη η κοιλάδα, όλη η λεκάνη, όλη η ζωή.

«Στο μεταξύ, αυτά που έχουμε να σώσουμε εξαντλούνται. Γι' αυτό βιάζομαι ίσως πολύ.»

Τον τελευταίο καιρό το κομμάτι του αγώνα στον δρόμο γίνεται δυσκολότερο. Υπάρχει μοναξιά. Στο Γκεζί όλοι αγκαλιάζονταν θερμά· υπήρχαν πράγματα φυσικά, αυθόρμητα, που γεννιόντουσαν συλλογικά – συνθήματα, λέξεις, ανέκδοτα, μικρές καθημερινές αλληλεγγύες. Αυτό ακριβώς δημιούργησε και το Γκεζί: αγώνες που για χρόνια διεξάγονταν χωριστά ο καθένας στον δικό του τόπο – δικαιώματα ζώων, περιβάλλον, δικαίωμα στην πόλη – βρέθηκαν ξαφνικά μαζί. Τώρα εκείνη η ενέργεια μοιάζει να έχει διασκορπιστεί, η προσοχή διαλύεται, υπάρχουν άλλες επιθέσεις, μια σοβαρή μοναξιά. Όμως κάνοντας κύκλους δεν συναντιόμαστε ξανά; Αυτές οι ίδιες οι συναντήσεις είναι μια απάντηση: να καθίσεις, να μιλήσεις, να ανασάνεις, να ακούσεις τον άλλον.

ΥΠΟΓΕΙΑ, ΥΠΕΡΓΕΙΑ

Μια υδρογεωλόγος μιλάει για το Μαρντίν, για την πεδιάδα του Kiziltepe. Εκεί τα υπόγεια ύδατα τραβιούνται με ταχύτητα. Κάθε χρόνο τα πηγάδια κατεβαίνουν βαθύτερα, ο υδροφόρος ορίζοντας πέφτει. Όταν η ξηρασία συναντά την υπερβολική άρδευση, η γεωργία στην πεδιάδα φτάνει στο χείλος της κατάρρευσης. Σε αντίδραση, οι αγρότες αποκλείουν τους εμπορικούς δρόμους – στην ωμότερή της μορφή, μια διαμαρτυρία για το νερό. Αλλά πίσω από αυτή τη διαμαρτυρία υπάρχει βαθιά απελπισία: κανείς δεν ξέρει τι θα γίνει όταν στερέψει το πηγάδι.

«Όπου υπάρχει νερό, υπάρχει ζωή. Όπου δεν υπάρχει νερό, δεν υπάρχει τίποτα.»

Η θεωρία των κοινών της Ostrom αποκτά εδώ σάρκα: το νερό δεν είναι ούτε του κράτους ούτε της αγοράς, είναι όλων. Αλλά το «όλων» δεν πρέπει να σημαίνει «κανενός που να φέρει ευθύνη». Υπάρχουν μοντέλα αυτοδιαχείρισης όπου οι κοινότητες είναι ικανές να προστατεύουν, να μοιράζονται και να συντηρούν τους υδάτινους πόρους τους. Τα μοντέλα συστημικής δυναμικής δείχνουν το ίδιο: όταν φεύγει το νερό, πρώτοι πλήττονται οι πιο εύθραστοι – οι μικροαγρότες, τα ζώα, τα δέντρα. Έπειτα οι κύκλοι της ευθραυστότητας διευρύνονται. Στο τέλος, όταν στερέψουν τα πηγάδια, όλοι εξισώνονται – στη δίψα.

Στην πόλη όμως, η εικόνα είναι εντελώς άλλη. Πατάς το καζανάκι, κάνεις το ντους σου. Πού πάει αυτό το νερό; Στα βιολογικά, σε γιγαντιαίες εγκαταστάσεις που τις διαχειρίζονται για το κέρδος ιδιωτικές εταιρείες. Από τα κανάλια βγαίνουν καναπέδες, λάστιχα φορτηγών, ψυγεία. Και στις βροχερές μέρες, οι βιομηχανικές ζώνες αφήνουν τα χημικά τους χωρίς προεπεξεργασία. Γιατί η προεπεξεργασία είναι κόστος, και η βροχή είναι ευκαιρία να ξεφύγουν από τον έλεγχο. Τρώμε ψάρι από τον Βόσπορο και δεν ρωτάμε σε ποιο νερό κολυμπούσε.

Αλλά και η ίδια η λέξη «βιωσιμότητα» αμφισβητείται. Τι συντηρούμε; Είναι αξιοσημείωτη η ομολογία ενός ανθρώπου με εκπαίδευση μηχανικού: «Μας μάθαιναν πάντα ότι κάνεις κάτι και πρέπει να βγαίνει αμέσως αποτέλεσμα. Αλλά η ζωή δεν είναι τόσο καθαρή. Πρέπει και να μη σκεφτόμαστε βραχυπρόθεσμα, και αντί να λέμε 'είμαστε ξεκάθαροι ότι αυτό θα συμβεί στο τέλος', μάλλον να πούμε: ξεκινήσαμε έναν δρόμο, κάνουμε κάτι».

«Το νερό θα ρεύσει, θα βρει τον δρόμο του. Δεν χρειάζεται να πηγαίνουμε τόσο γρήγορα, νομίζω.»

Και όταν λέμε «τοπικό», μας έρχεται πάντα στον νου η ύπαιθρος, αλλά και το δικό μας τοπικό είναι εδώ – αυτή η πόλη. Η Κωνσταντινούπολη έχει δομή που ξεχειλίζει από τα όρια της αστικής γεωγραφίας. Τι μπορεί να γίνει εδώ; Να γνωρίζουν καλύτερα οι άνθρωποι του τόπου τους τι υπάρχει έξω, να έρχονται εδώ όσοι είναι έξω, η γνώση να ρέει αμφίδρομα. Η οπτική γλώσσα, σε όλη την ιστορία, ήταν πάντα πιο ισχυρή από τη γραπτή και την προφορική. Πώς θα συναντηθούν η τέχνη, το οπτικό, η δημιουργική γλώσσα με τα κοινωνικά κινήματα και πώς θα διευρυνθεί αυτή η συνάντηση – αξίζει να τα συζητάμε μαζί, να τρεφόμαστε αμοιβαία, να μοιραζόμαστε παραδείγματα που ίσως ποτέ δεν υπήρξαν εδώ.

ΧΩΡΙΣ ΛΕΦΤΑ, ΧΩΡΙΣ ΝΕΡΟ

Από τότε άρχισε να αγοράζεται το νερό; Στη δεκαετία του 1980, αν έμπαινες στο μπακάλικο και έλεγες «διψώ πολύ», ο μπακάλης σου έδινε ένα ποτήρι νερό. Δωρεάν. Το ίδιο εκείνο νερό σήμερα είναι εμπόρευμα, μέσα σε ένα PET μπουκάλι, πίσω από μια μάρκα. Αυτή η μετατροπή έγινε τόσο αργά που δεν τη συνειδητοποιήσαμε καν. Όπως όταν τα χάλκινα σκεύη παραχώρησαν τη θέση τους στο αντικολλητικό τηγάνι από τεφλόν· όπως όταν η imese – η κοινοτική αλληλοβοήθεια – έδωσε τη θέση της στην ατομική κατανάλωση. Η ευκολία προσφέρθηκε, το αντίτιμό της δεν ρωτήθηκε.

Μια καλλιτέχνις προσπαθεί να αντιστρέψει αυτή τη μετατροπή. Για να αντικαταστήσει τα δέντρα που κόπηκαν για την οικοδόμηση της Κωνσταντινούπολης, αγοράζει με τα δικά της χρήματα δέντρα και τα φυτεύει. Όμως το κύριο θέμα της είναι τα πνιγμένα νερά της Κωνσταντινούπολης. Ποτάμια κλεισμένα κάτω από μπετόν, μετατρεμένα σε αποχέτευση. Στην πόλη αυτή είναι γνωστά περίπου ογδόντα ρέματα και για κανένα δεν έχει γίνει μια συνολική εργασία. Από πού αρχίζουν, πού τελειώνουν, ποιο ρέει ακόμα, ποιο πέθανε ήδη. Στους παλιούς χάρτες της Κωνσταντινούπολης φαίνονται οι δρόμοι του νερού· στους νέους χάρτες ούτε ίχνος. Να φέρει κανείς

στο φως ένα υπόγειο ρέμα – ποιος θα το κάνει αυτό;

«Οι σωλήνες, οι αποχετεύσεις που ρέουν εκεί – στη θέση τους θα μπορούσε να ρέει ζωή. Εμείς με την επιλογή μας, μέσα σε αυτόν τον σκουπιδοπολιτισμό, τις μετατρέψαμε σε διαδρομές απορριμμάτων.»

Μια άλλη καλλιτέχνις στήνει στις όχθες του ρέματος Kurbağalidere μια εγκατάσταση με τίτλο «Maruz» («Έκθεση»). Το ρέμα δεν ρέει πια, βρωμάει. Θέλει οι άνθρωποι να εκτεθούν σε αυτή τη δυσσομία, σε αυτή την εικόνα. Το νερό μάς κρατά καθρέφτη· όταν κοιτάμε, βλέπουμε τους εαυτούς μας, αλλά δεν θέλουμε να βλέπουμε. Και μια τρίτη καλλιτέχνις λέει ότι στη φύση του σινεμά υπάρχει το νερό. Αυτό που ήθελαν να τραβήξουν οι πρώτοι κινηματογραφιστές ήταν πάντα νερό – ροή, διαχρονία, κίνηση. «Η διαχρονία και η ρευστή υπόσταση του νερού, και το σινεμά λίγο τέτοιο – όλα αυτά συνδέονται μεταξύ τους». Ο θεατής βρίσκει τον δικό του χρόνο μέσα σε αυτή τη ροή. Και ίσως το σινεμά είναι σαν το νερό: ρέει, μεταμορφώνεται, χάνεται, αλλά αφήνει ίχνος.

Πρέπει να προχωράμε μέσα από το συγκεκριμένο. Όταν υπάρχει κάτι συγκεκριμένο, οι άνθρωποι αρχίζουν να πλησιάζουν λέγοντας «α, ναι, μπορεί». Τα ογδόντα ρέματα της Κωνσταντινούπολης – αυτό μπορεί να γίνει ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα. Από πού αρχίζουν, πού τελειώνουν, ποια ζουν ακόμα; Υπάρχουν παλιοί χάρτες, υπάρχουν χάρτες νερού· κάποιος συλλέκτης κρατά ιστορικούς χάρτες. Καθένα από αυτά τα ρέματα θα μας γίνει καθρέφτης: όταν κοιτάξουμε, θα δούμε το νερό και μέσα στο νερό τους εαυτούς μας.

ΓΕΓΟΝΟΣ, ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΤΟΥΛΟΥΜ

Η πιο απρόσμενη στιγμή αυτής της κουβέντας έρχεται ίσως όταν πέφτει ο λόγος στην τυροκομία. Κάποιος αφηγείται για το τυρί στο tulum: «Πρώτα στραγγίζουμε το τυρί από τουλπάνι. Μετά το πιέζουμε με δύναμη μέσα σε ένα κατσικίσιο ασκί – όσο χωρά. Μετά το θάβουμε στο χώμα. Σε τρεις μήνες βγαίνει υπέροχο τυρί». Αυτό είναι μεταφορά: αν ο ακαδημαϊκός δεν περιμένει αρκετά για να ερμηνεύσει ένα γεγονός, εξαρτάται από τα ακούσματα. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, να πιέσει κανείς το γεγονός μέσα στην έννοια, να το θάψει στο χώμα, να περιμένει την ωρίμανσή του. Να είναι ταυτόχρονα «μη ντόπιος» αλλά παρόλα αυτά να πηγαίνει σε ένα μέρος, να ορίζει τη ζωή του με μian άλλη πρακτική – τέχνη, ακαδημία, ακτιβισμός – και να επιχειρεί από εκεί να χτίσει μια σχέση: «αυτό σκαλώναμε στο κεφάλι μας και δεν μπορούσαμε να βγούμε από μέσα. Γι' αυτό το τυρί, το γεγονός, η έννοια και το tulum συναντήθηκαν για εμάς».

Η γνώση στα χωριά είναι κρυμμένη μέσα στη φύση και κινδυνεύει να χαθεί. Να φτιάχνεις κολιέ από τα νήματα που βγαίνουν από τη ρίζα του φυτού erati. Από τους μίσχους των αγριοφράουλων – η ρίζα σκληρή, το σημείο που ενώνεται με το στέλεχος μαλακό – να περνάς τα φρούτα και να τα φοράς στον λαιμό. Να παρακολουθείς για μία ώρα μια φωλιά αράχνης, να βλέπεις τα μικρά να τρώνε τη μητέρα, και να μετατρέπεις αυτό σε λαϊκή ρήση που μεταφέρεται από γενιά σε γενιά: «Πάρε την αράχνη, αυτά τα παιδιά θα με φάνε». Δεν είναι πράγματα που μαθαίνεις από ντοκιμαντέρ, είναι γνώση που αποκτάς ζώντας. Υπάρχει εκεί ένας πολιτισμός τεσσάρων χιλιάδων ετών. Χεμισιλήδες, Λαζοί, άνθρωποι που μιλούν την Ρωμεική. Όλοι έχουν διαφορετικές σχέσεις με το νερό, το χώμα, τα φυτά – αλλά όλοι τρέφονται από την ίδια ρίζα: να ζεις μέσα στη φύση, να παράγεις μαζί της, να μαθαίνεις από αυτήν.

Πώς όμως θα κουβαλήσουμε αυτή τη γνώση; Από τη μια υπάρχει η ιδέα του «να φέρουμε» – να πάμε καλλιτέχνες, μουσικούς, ανθρώπους του θεάτρου στα χωριά, να οργανώνουμε οικοφεστιβάλ. Από την άλλη όμως, αντί για «να φέρουμε», πιο σωστό είναι «να παράξουμε μαζί». Ο καλλιτέχνης που έρχεται, δεν έρχεται για να δώσει εκεί κάτι, αλλά για να γνωρίσει την εκεί εμπειρία, να εργαστεί μαζί της. Να δεις τον μύλο του χωριού, να συμμετάσχεις στην imece της συγκομιδής φουντουκιού, να ακούσεις το βράδυ ένα τραγούδι – δεν είναι τουριστικές εμπειρίες, είναι το έδαφος της κοινής παραγωγής. Να φροντίσεις το μονοπάτι, να επισκευάσεις τον μύλο. Υπάρχουν ήδη ισχυρά κίνητρα στους ανθρώπους που χτίζουν σχέση με αυτή τη γεωγραφία. Το θέμα είναι να βγει αυτή η σχέση από τη μονομέρειά της. Υπάρχουν ήδη εκεί άνθρωποι που έχουν στήσει σπίτι στο χωριό, καλλιεργούν τα πάντα μόνοι τους, ζουν χωρίς καθόλου ψώνια. Έχουν πολλά να μας μάθουν. «Θα πάμε εκεί, θα ζήσουμε αυτά που λέω. Δεν θα περιμένουμε βραχυπρόθεσμα τίποτα».

Όμως η διαδικασία της απαξίωσης του χωρικού στην Τουρκία είναι τόσο μακρά που οι άνθρωποι έχουν αλλοτριωθεί από αυτά που γνωρίζουν. Όσα ανήκουν στο χωριό έχουν γίνει πράγματα που ντρέπεται κανείς. Το πράσινο, το χώμα, η χάλκινη κατσαρόλα, η imcece – όλα θεωρήθηκαν σημάδια «καθυστέρησης». Τώρα υπάρχει μια ενδιαφέρουσα αντιστροφή: όσα διώχτηκαν από την πόλη αρχίζουν να ενδιαφέρουν τους πάντες.

Να αγγίξεις το χώμα, να καλλιεργήσεις την τροφή σου, να ζήσεις με φυσικά υλικά. Όμως μόνο ως νοσταλγία, ως γνώση· όχι ως πρακτική η ίδια. Αυτά που έδωσε η πόλη, τώρα όλοι τα λένε «πολύ ενδιαφέροντα». Όμως ενδιαφέροντα ως γνώση, στην πράξη μακρινά.

Δοκιμάστηκε ένας περίπατος κατά μήκος του ρέματος για συλλογή σκουπιδιών – έγινε ανακοίνωση στο τζαμί του χωριού, οργανώθηκε εκδήλωση, συμμετείχαν παιδιά, βγήκε ένα μικρό φορτηγάκι σκουπίδια. Όμως όταν πήγανε την επόμενη χρονιά, η κατάσταση ήταν πάλι η ίδια. Έγινε δύο φορές, την τρίτη δεν ήρθε κανείς. Γιατί στο χωριό δεν υπάρχουν πια αυγά, παίρνονται από το κέντρο. Κάθε δεκαπέντε λεπτά περνά ένα αυτοκίνητο, έρχεται ο καρπουζάς, έρχεται ο μανάβης, τα σούπερ μάρκετ φτάνουν ως το χωριό. Ο παγκόσμιος καπιταλισμός σάς βρίσκει ακόμα και στην κορυφή του βουνού. Όταν ήμαστε μικροί δεν υπήρχε κάτι σαν σκουπίδι· τα πάντα μεταμορφώνονταν, χρησιμοποιούνταν, καίγονταν, γίνονταν λίπασμα. Τώρα όλα έρχονται έτοιμα, σε πλαστική συσκευασία. Και αυτό το πλαστικό καταλήγει στο ρέμα.

«Οι άνθρωποι εκεί είχαν ήδη παρατηρήσει τις εξελίξεις της φύσης και είχαν βγάλει συμπεράσματα. Από εκεί γεννήθηκε λόγος. Μπορείτε να το φανταστείτε; Έχω σημειώσει τόσα παρόμοια πράγματα που τα συγκεντρώνω.»

ΑΝΗΚΕΙΝ

Να ζεις σε τρεις μεγάλες πόλεις και να μη νιώθεις ότι ανήκεις σε καμία. Σμύρνη, Άγκυρα, Κωνσταντινούπολη – σε καθεμία υπάρχουν διαφορετικές πρακτικές, αλλά με καμία δεν συνάπτεται εκείνος ο δεσμός της ταυτότητας. Όταν χάνεται η σχέση με το νερό, χάνεται και το κίνητρο για την προστασία του. Όμως στο χωριό, στον τόπο όπου γεννήθηκες, το νερό καθορίζει άμεσα τη ζωή. Αυτή η ένταση δεν λύνεται αλλά αποκτά όνομα: ανήκειν. «Είμαι ένας μικρούτσικος άνθρωπος, εδώ υπάρχουν είκοσι εκατομμύρια. Δεν μπορώ. Αλλά στο χωριό υπάρχει ακόμα ένα μέρος μη ρυπασμένο, ένα μέρος που μπορεί ακόμα να προστατευτεί. Και είναι πιο επιτακτικό· επηρεάζει άμεσα τη ζωή αυτών των ανθρώπων».

Μια φωνή από το Λονδίνο φέρνει μια άλλη προοπτική. Εκεί ζουν μαζί με μύγες, με ιστούς αράχνης, με έντομα. Στον κήπο δεν γίνεται ούτε ομαδική ψεκασμός· δεν θέλουν να καταστρέψουν τον βιότοπο των ζωντανών. Αν δεν διαχωρίσεις τα σκουπίδια, δεν τα παίρνουν. Οι όχθες των ποταμών ανήκουν στο κοινό· πάρκα, αθλητικοί χώροι. «Ενώ θα έπρεπε ως νεωτερικότητα να είναι πιο μπροστά, ζω εκεί μια ζωή πιο κοντινή στη ζωή μου στο Ερζιντζάν». Όσο εμείς καθαρίζομαστε, τόσο λερωνόμαστε και λερώνουμε. Εκεί υπάρχουν τέσσερις διαφορετικοί κουβάδες σκουπιδιών στο σπίτι· αν δεν διαχωρίσεις, δεν παίρνουν τα σκουπίδια. Οι κυρώσεις και η ευαισθητοποίηση προχωρούν μαζί. Εδώ, αντίθετα, οι καμπάνιες ευαισθητοποίησης αιωρούνται στον αέρα, χωρίς έλεγχο.

Οι μεγάλες πόλεις γίνονται, θέλοντας και μη, πρότυπα. Σε όλες τις σειρές, στις ταινίες, παντού προβάλλεται ο αστικός τρόπος ζωής. Και όταν ο αστός πετάει τα σκουπίδια του στο ρέμα, ο χωρικός κάνει το ίδιο – σκεπτόμενος «το νερό θα τα παρασύρει». Όμως τα σκουπίδια μας έχουν γίνει τόσα πολλά, που και το νερό έχει χωρητικότητα. Από τις εγκαταστάσεις επεξεργασίας βγαίνουν κρεβάτια, καπάκια λεκάνης, λεκάνες. Οι δήμοι έχουν τεράστια δύναμη διαμόρφωσης πολιτικής· η συνεργασία μαζί τους είναι αναγκαία.

«Είναι μεταστάσεις. Πρέπει να εστιάσουμε εκεί όπου είναι η κύρια αρρώστια. Δεν έχει σημασία πού βρισκόμαστε εμείς.»

Και ίσως η ρίζα-μεταφορά του birbuçuk – το τζιντζερ – αποκτά εδώ νόημα. Συναντήσεις που δεν έχουν την αναγκαιότητα της μόνιμης συσπείρωσης, μεταβλητές, που δεν φορτίζουν η μία την άλλη, αλλά βγαίνουν από την ίδια ρίζα. Αυτές οι κουβέντες ως κύρια ρίζα· τα έργα, τα πάνελ, οι εκδόσεις, οι συναντήσεις που θα ξεπεταχτούν από αυτές – σαν τις μικρές ρίζες του τζιντζερ, θα βρουν τους δικούς τους δρόμους. Όπως το νερό βρίσκει τον δρόμο του. Το σημαντικό είναι να συναντηθούμε, να γνωριστούμε και να αναπνεύσουμε μαζί. Αντί να περιμένουμε

αμέσως αποτέλεσμα, να εμπιστευόμαστε τη διαδικασία. Να μη σκεφτόμαστε βραχυπρόθεσμα. Ξεκινήσαμε έναν δρόμο – ίσως τρώγοντας, ίσως αλληλογραφώντας, ίσως μιλώντας ξανά, ίσως συναντώμενοι στην Κωνσταντινούπολη, ίσως στον Εύξεινο Πόντο, ίσως στο Μαρντίν. Αμοιβαία μεταφορά γνώσης και εμπειρίας· και ειδικά για την τέχνη, και ως σύνολο. Ίσως όταν πηγαίνουμε εκεί προκαλούμε βλάβη· πρέπει να το κοιτάξουμε λίγο και από εκείνη την πλευρά. Αλλά και χωρίς να πάμε εκεί, το να πουν οι εκεί άνθρωποι «δες, έρχονται άνθρωποι, για κοίτα πόσο τους ενδιαφέρει, πόσο αξιόλογο πράγμα είναι αυτό» –

είναι κι αυτό ένα βήμα.

Το νερό θα ρεύσει, θα βρει τον δρόμο του. Όμως κι εμείς θα του επιτρέψουμε να ρεύσει.